

Thomas Herbertի այս ուղեւորութիւնը կատարուած է Պարսկաստան՝ 1627 — 1629 թուականներուն:

Բնիկ անգղիացի, 21 տարու, մասնակցեցաւ Անգղիոյ Չարլզ Ե թագաւորին կողմէ Պարսկաստան առ Շահ Աբաս զբոսը: Կատարուած զբոսը թեւեւ ամբողջութեամբ, որուն պատմութիւնն ալ զբեց, և այս հրատարակութիւնն է: Կարեւոր տեղեկութիւններ կու տայ ան Պարսկահայոց, մանաւանդ Հազուրիի և Սպահանի (Նոր Զուղայ) Հայոց մասին: Պարսկաստանի ընդհանուր կացութեան, Շահ Աբասի, անոր պատերազմներուն, զօրապետներուն, սովորութեանց, Վրացի հաւատուրաց և բռնագաղթ եղած բնակչութեան: Իմամ Դուլի խանի եւն. մասին կարեւոր են իր տուած տեղեկութիւնները, ակնատեսի և ակնաշարտի վկայութիւնները: Ինքն է որ տեսած ու ճանչցած է Իմամ Դուլի խանը Շիրազի, որուն համար սակայն անոր ազգաւ Վրացի ըլլալը կը հաստատէ և ոչ թէ Հայ, ինչպէս որ Արմենակ Սազրգեան և Ա. Չօպանեան կ'եզրակացնեն՝ Թաւերնիէէ և Տը լա Վալէէ առնելով:

Հաճելի անգղիերէնով մը շարադրուած հետաքրքրական այս գիրքը անպայման կարեւոր է Պարսկահայոց պատմութեամբ զբաղողին: Կարեւոր է նաեւ մեր վաճառականական և մշակութային պատմութեան համար:

PERSIAN ART

An illustrated souvenir of the exhibition of Persian art at Burlington House London 1931, Hudson & Kearns Ltd. էջ XIX—101. Բազմաթիւ գունատիպ պատկերներով. գին՝ 5 անգլ. Շիլլին:

1931ին Լոնտոնի մէջ տեղի ունեցաւ Պարսկական արուեստի հսկայական ցուցահանդէս մը, ուր ցուցադրուեցան աշխարհի բոլոր անկիւններէն առժամեայ կերպով բերուած Պարսկական արուեստի նմոշներ:

Այս ցուցահանդէսը որ միլիոնաւոր տուարներու արժէք ունէր՝ մեծ հետաքրքրութիւն առաջ բերաւ օտար գեղարուեստական շրջանակներու մէջ, սակայն ցաւալի է ըսել որ Հայ մամուլը ոչ իսկ մէկ բառով արտայայտուեցաւ անոր մասին: Պարսիկ և Հայ գեղարուեստներուն միջեւ անխզելի հին և խորունկ կապ մը կայ որ կարելի է անտեսել. ինչ որ Պարսիկ արուեստինն է՝ պէտք է ուսումնասիրուի Հայ արուեստէն և փոխադարձաբար, եթէ կ'ուզուի կատարեալ գաղափար մը կազմել երկու արուեստներէն միոյն վրայ:

Ծանօթութիւն մը գրած է Roger Fry: Գիրքը՝ ինչպէս ըսի՝ զարդարուած է լաւ թուղթի վրայ խիստ մաքուր տպագրուած բազմաթիւ լուսանկար արտատպութիւններով, Սասանեան, Սելջուք կամ Պարսիկ շրջանէն հասած մանրանկարներու, գորգերու, հիւսուածեղէններու, կիտուածամաններու, երկաթ կամ պղինձ իրերու: Ցուցահանդէսին մասնակցած են նաեւ Տիգրան խան Բէլէկեան և Արմենակ պէյ Սազրգեան, իրենց թանկագին հաւաքածոներէն իրեր զրկելով: Ասոնցմէ առաջինը այս հատորին մէջ ունի պնակ մը (էջ 60) և երկրորդը ժեզարու պարսկական մանրանկար մը (էջ 40):

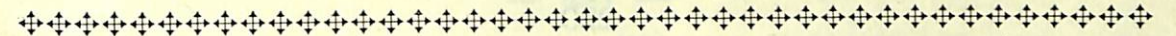
Ուիլիամ Գամգաս

Յ. Քրիստեան

ԲՈՒՐ ԶԱՅ ԳՐԻ ՄՇԱԿՆԵՐՈՒՆ

Միւթարեան Ուիլիամ հայկական մատենադարանին ղրկեցէք ձեր բոլոր հրատարակութիւններէն (գիրք, թերթ, օրագիր-եւն.) գրախօսելու կամ համարժէք գրքեր ստանալու պայմանով:

Մի՛ մոռնաք որ այդ կերպով ստարածալիտի ըլլաք միանգամայն ողբ. Հ. Ա. Ղազիկեանի կիսատ թողած հսկայ «Հայկ. մատենագիտութեան» ամբողջական հրատարակութեան ատարձ հայթայթելով եւ աշխատողները քաջալերելով: ԽՄԲ.

Սան Ֆրանչիսկոյի (Գալիֆոռնիա) Հայ Առաք. Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Խաչիկ քահմայ. Գոռգեան, երբեմնի աշխատակից «Բիզանդիոն»ի (իր մասկիմ աշխարհական վիճակի օրերուն) հետեւեալ տողերը կը գրէ Խմբագրութեամբ՝ խմբելով «Բազմալէպ»ի մէջ հրատարակել իր մէկ յօդուածը:

Սան Ֆրանչիսկոյ, Մարտ 22 — 1933

Սրբալիտ չայ,

Ներկայիւ Ձեր Ս. եան կը դրկեմ գրութիւն մը «ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԻԱՅՆ ՄԵԿ Է» վերնագրով և կը փախարիմ որ բարեհաճիք հրատարակել Բազմալէպի մէջ:

Մնամ Ձերոյ Սրբութեան աղօթակից եղբայրդ

ԽԱՉԻԿ ԳՐԶԱՆԵԱՅ ԳՐԻՈՒՋԵԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԻԱՅՆ ՄԵԿ Է

«Հաւատամք եւ ի Մի միայն Ընդհանրական եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցի»:
(ՀԱՆԳՍՆԱԿ)

1. ԵԿԵՂԵՑԻՆՈՅ ԱՂԵՐՍՆ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ. — 2. ԵԿԵՂԵՑԻՆՈՅ ՆՈՒԴՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ Ի ՄԻՈՒԹԵԱՆ.
 3. ԵԿԵՂԵՑԻՆՈՅ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆՆ Ի ՄԻՈՒԹԵԱՆ. — 4. ԻՆՔՆԱՏԻՊ ԴԻՄԱԳԵՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ.
 5. ՄԵԿ ՀՕՏԻՆ ՄԵԿ ՀՈՎԻՒ. — 6. ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ. — 7. ՊԵՏՐՈՍԻ ՊԵՏՐՈՍԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ. — 8. ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆԸ ԵԿԵՂԵՑԻՆՈՎ. — 9. ԱՊԱՂԵՊ Ի ՄԻՈՒԹԻՒՆ.
- ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԴԻՐՔԸ.

ԵԿԵՂԵՑԻՆՈՅ ԱՂԵՐՍՆ ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ

ԱՍՏՈՒԱԾ. ՔՐԻՍՏՈՍ. ԵԿԵՂԵՑԻ.

ԱՍՏՈՒԱԾ՝ Տիեզերաց Արարիչն է: ԷԱԿԸ յաւիտեական — բացարձակ ՄԻՏՔՆ՝ որ ծրագրեց ու ստեղծեց բոլոր արարածներն՝ իւր Էութեանը անկախ Խորհուրդէն, Կամքէն ու Ամենակարողութենէն արտաբերելով:

ՔՐԻՍՏՈՍ՝ Աստուծոյ ՄԱՐԿԱՅԻՆՈՒՄՆ է, հոռուաբեւալ Յայտնութիւնը: Քանզի՝ մարդը ստեղծուած ըլլալով բանական ու անմահ, հոգին ձգտումով կը փնտռէ իւր Արարիչն. ուստի յանձին Տէր Յիսուս

Քրիստոսի գտած ըլլայ զԱրարիչը. ու Քրիստոսով տեսնէ զանմահութիւն, Անով ալ գիտնայ յաւիտեական կենաց ճամբան ու Անով ալ կարենայ հասնիլ երջանկութեան և անվախճան կեանքի:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ՝ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԱՐԿԱՅԻՆ Է, Անոր յաւերժականութիւնն յերկրի և միայն յուն՝ ամենուրեք երեւումն մարդկութեան մէջ: Հետեւաբար, ինչպէս Քրիստոս՝ Հօրը միածինն է և երկու Քրիստոս չկայ. նոյնպէս և Եկեղեցին՝ Քրիստոսի միակ, մէկ

մարմինն է. ու երկու եկեղեցի չի կրնար լինիլ: Ինչպէս Քրիստոս ներկայացուց զԱստուած՝ նոյնպէս և Եկեղեցին պիտի ներկայացնէ զՔրիստոս: Ինչպէս Քրիստոս կատարեց Հօրը կամքն ու ծրագիրը մարդկային փրկութեան համար, նոյնպէս և Եկեղեցին պիտի կատարէ Քրիստոսի կամքն ու ծրագիրը՝ ապրելով Քրիստոսի կեանքը, կրելով նոյն խաչն ու աղբերացնելով նոյն սէրն ու զոհողութիւնը որ ի Քրիստոս:

Քրիստոնէութիւնը Եկեղեցի ըսել չէ, այլ՝ Քրիստոսի Գաղափարականն, որ պիտի ըլլայ նաեւ Եկեղեցիին ալ Գաղափարականը:

Քրիստոնէութիւնը վերացական խոհալմըն է: Հաւատարեաց բիրեղացումն. կեանքի կանոն մը և Աստուծոյ գործակցելու Տիրաւանդ ծրագիր մը Ս. Գրովը:

Իսկ Եկեղեցին՝ կազմակերպեալ հաւաքականութիւնն է Քրիստոնեայ անհատներու՝ որոնք ունին նոյն հաւատքը, կը վայելեն նոյն շնորհները Ս. Խորհրդոց և ամենքը լծուած են միեւնոյն աշխատանքի՝ ըստ յարմարութեան՝ իւրաքանչիւրին ինկած բաժինովը:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ՝ Ս. ՀՈԳԻՈՅՆ ԱՆ ՄԱՐՄԻՆ Է: զի նկատառելի է նաեւ Աստուածային միւս եւս Տնօրինութիւնը որ՝ յետ Համբարձմանն Քրիստոսի՝ Ս. Հոգին իջաւ շարունակելու մարդկային փրկութեան գործը և տարածումն Աստուծոյ թագաւորութեանը:

Ինչպէս Բանն մարմին եղաւ ստանալով անապական մարմին ի սրբոյ Կուսէն, նոյնպէս և Ս. Հոգին այս աշխարհիս մէջ գործելու համար պէտք ունէր մարմինի և այն մարմինն էր Եկեղեցին, մաքրուած, պատրաստուած Յիսուս Քրիստոսի արեամբ: Ու՛ ինչպէս Յիսուս մեկ մարդ, մեկ մարմին մըն էր Աստուծոյ Բանին, նոյնպէս և Եկեղեցին՝ միակ մեկ մարմին մը պէտք է եղած ըլլայ Ս. Հոգւոյն:

Գիտենք թէ Ս. Հոգին Եկեղեցիին մէջ իջաւ ի վերնատանն, բնակելով իւրաքանչիւր անձի մէջ: Ըստ որում իւրաքանչիւր Քրիստոնեայ՝ անհատապէս Տաճար է Ս. Հոգիին. (Ա. Կորնթ. Զ. 10). ու այս ան-

հատներու հաւաքականութիւնն ալ նոյն Հոգիովը մէկ մարմին ըլլալու կոչուած է. (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 13):

Նմանապէս ի Ս. Գրոց գիտենք որ՝ Ս. Հոգին Ընդհանուր մեկ եկեղեցիի տեղական մասնաճիւղերը կը զօրացնէր Ընդհանրական Եկեղեցիին ուժեղացմանը համար. (տես Գործք. Թ. 31):

Քրիստոս Եկեղեցիին հիմնեց այն նպատակով ու ծրագրովը՝ որ ան ըլլայ Տաճար Ս. Երրորդութեան և մասնաւորապէս Իր մարմինն. ու՛ ընդունարան Ս. Հոգիին և Անոր գործիչը յաշխարհի. ու՛ այն մարմինը՝ որ Քրիստոսը պիտի ունենար իր Գլուխը, ու՛ այն մարմինը՝ որ պիտի կենսաւորուէր Ս. Հոգիով, չէր կարող լինիլ երկու, այլ՝ միայն Մէկ և ԿԱՏԱՐԵԱԼ:

Քրիստոս իւր Աշակերտաց և հաւատացելոց միութիւնն իրարու և Աստուծոյ հետ՝ յատկանշեց այնպիսի պարզ օրինակով մը՝ և պատուէրը տուաւ այնքան յստակ ու հասկնալի, ու՛ այդ միտքեանը կենսունակութիւնը շեշտեց այնպիսի դրութեամբ որ ո՛ր և է մեկնութիւն կամ չըմեղանք չկայ բաժանումի համար. (Յովհ. ԺԵ. 1-17):

Քրիստոս իւր հետեւորդաց անբաժան միութեանը համար աղօթեց այնպիսի՝ ցուցմունքներով, ինչպէս է իւր Միութիւնը Հօրը անտրոհելի. (Յովհ. ԺԵ. 1-26):

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՆՈՒՒՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ Է Ի ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Տրուած ըլլալով թէ՛ Եկեղեցին իր մարմնաւոր Էութեամբը մարմինն է Քրիստոսի՝ և ընդունարան Ս. Հոգւոյ, այդ մարմինն բաժանման պարագային չէր կարող այլեւս ունենալ Գլուխը. քանզի Մէկ Գլուխը պիտի չկարենար ըլլալ Գլուխն կիսուած մարմինի մը, կամ երկու մարմիններու: Ու՛ Քրիստոս որ այնքան ազդուօրէն կը սպառնայ իւր բերնէն դուրս փսխել զաղջ Եկեղեցի մը (Յայտն. Գ. 16), ինչպէս յինքն միացեալ պիտի պահէ յօշոտուած, արիւնաքամ, անկենդան Եկեղեցի մը:

Եկեղեցին պատիւն ունեցեր է լինելու Քրիստոսի ՀԱՐՍԸ՝ (Յայտն. ԺԹ. 7. ԻԱ. 9) ու եթէ ան բզբջտուի, ալ ինչո՞վ կը յարմարի պահելու այդ փառահեղ անունը:

Եկեղեցին Աստուծոյ ՔԱՂԱՔՆ է. Անոր շնորհաց ու փառքի հանդիսարանը. Անոր բերդն ու ամրութիւնը. Անոր աթոռին, պալատին միջավայրը պարսպաւոր. (Եբր. ԺԲ. 22: Ա. Տիմ. Գ. 15): Արդ՝ եթէ ան բաժնուի՝ ալ ինչպէս կրնայ կենալ. ո՞չ ապաքէն «Ամենայն քաղաք կամ տուն ըստ ժանկար յանձն իշր՝ ոչ կարէ կալ» (Մատթ. ԺԲ. 26):

Քրիստոս այս վճռական յայտարարութիւնն արձակած լինելով արդէն իսկ հաստատած է իր բովանդակ միտքը թէ՛ բաժանեալ եկեղեցին այլեւս ո՛ր և է յարմարութիւն և արժանիք չ'ունենար լինելու իր մարմինն, իր կիսն, իր Տունն ու Քաղաքն. ըստ որում ինքը կը մեկնի և մարմինը կը մնայ անգլուխ. կիսն ալ այրի՝ ու քաղաքն՝ աւերակ:

Ս. Հոգին ալ, որ պիտի գործածէր եկեղեցին իրբեւ ընդունարան, շտեմարան իր բազմապիսի շնորհաց՝ և այնու բաշխուիլ կարօտ մարդկութեան՝ ինչպէս այլեւս պիտի մնար բեկեալ, խորտակեալ անօթի մը մէջ:

Ի Ս. Գրոց գիտենք թէ՛ լեզուաց եւ ազգաց բաժանումն՝ արդիւնք էր իրենց ամբարտաւանութեանն Աստուծոյ դէմ: Եւ թէ՛ մարդիկ իրարմէ և Աստուծմէ բաժնուեցան միանգամայն ու անով ինկան ի մեղս և յապականութիւն (Ծննդ. ԺԱ. 1-9): Ուստի, Աստուծոյ Որդին յայտնուեցաւ և Ս. Հոգին իջաւ, որպէսզի մարդկութիւնը սրբանայ ու բաժանման վէրքը դարմանուի և մարդիկ միանան Աստուծոյ հետ և իրարու հետ:

Ս. Հոգին այս միացման գործը կատարեց երբ Առաքեալը ՄԻԱԲԱՆ ՍԻՐՈՎ եւ աղօթիւր (Գործք. Բ. 1) արժանաւորութիւն, յարմարութիւն ունէին զԱյն ընդունելու: Ու Ս. Հոգին եկաւ նուիրագործելու, հաստատելու այդ սիրազանգ միաբանութիւնը. «որ զմիաբանեալսն յաշտարակին» քաժան-

մամբ լեզուացըն քակեաց. այսօր զքաժանեալ լեզուս ազգաց միաբանեաց դարձեալ ի տարբ վերնատանն» (Շարական): Կը նշանակէ թէ Ս. Հոգին չ'իջներ պառակտեալ հաւատացելոց մէջ: Ու եթէ Քրիստոնեայք բաժանուով խափանեն Ս. Հոգւոյն միաբար գործն ու վերադառնան ի Բաբելոն անջատ լեզուներով ու հակընդդէմ հաւատքներով, իրերամերժ գլուխներով՝ ինքն միասեռ ու միաբար Ս. Հոգին ինչպէս կրնայ բնակիլ այդ կամաւոր ամբարտաւանութեամբ բզբջտուած խառնաշփոթութեանը մէջ, որոնք թէեւ կ'աղօթեն՝ բայց՝ միաբան չեն:

Առաքեալը Ս. Հոգիէն ստացան իմաստաբան և միաբանութեան ներշնչութիւն և զայն հաղորդեցին իրենց հաւատացելոց որք տարբեր էին ցեղով ու լեզուով, բայց մէկ էին հաւատքով ու գրոյսով:

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԶՕՐՈՒԹԻՒՆՆ Է Ի ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Ս. Գիրքէն կ'ուսանինք թէ՛ անհատները կրնան Ս. Հոգին տրտմեցնել, մարել (Եփես. Գ. 30: Ա. Թես. Ե. 19) ու այսպիսեալ դատարկուիլ Անոր ներկայութենէն, ինչպէս Յուդայ երբ մատնեց, եւ Պետրոս՝ երբ ուրացաւ:

Նմանապէս հաւաքականութիւն մը, ու խումբ մը միասնաբար կրնան Ս. Հոգին տրտմեցնել, մարել Անոր կամացը հակառակելով և հետեւելով աշխարհիկ հրապոյրներու:

Պօղոս Առաքեալը շատ որոշ խօսքերով կը պախարակէ Բաժանումները, Երկպառակոյթները, Հակառակութիւնները, զանոնք համադասելով ամենազաղիւր մեղքերու կարգին (Գաղատ. Ե. 19-21). ու նաեւ կը մեղադրէ Կորնթացիները՝ որք սկսած էին պառակտուիլ. ու կարճ խօսքով զանոնք կը յանդիմանէ, ըսելով. «միքեք քաժանեալ ի՞նչ իցէ Քրիստոս» (Ա. Կորնթ. Ա. 11-13):

Դարձեալ՝ նմանօրինակ խրատ տալով Եփեսացւոց՝ կը շեշտէ «Մեկ մարմին ու

մէկ հոգի...: Տէրը մէկ է, Հաւատքը մէկ, Մկրտութիւնը մէկ, մէկ է Աստուած եւ ամենուն Հայրը, որ ամենուն հետեւ է եւ Ձեր ամենուն մէջ» (Եփես. Գ. 3-6):

Արդ՝ Ս. Հոգին պիտի հանդուրժէ կե- նալ հակառակութեան և պառակտումի մէջ, երբ մարդիկ Մէկը կը կոտորեն, կը կոտորակեն, այն ատեն Տէրը, Հաւատքը, Մկրտութիւնը, Աստուած, Հայրն են որ պիտի վերածուին բեկորներու. (Ամբարիշտ արարք):

Դժբախտ իրականութիւն է թէ՛ երբ եկեղեցին իր նորակազմ մանուկ հասա- կին մէջ էր՝ մտաւ ի նա մեծամտութեան, բաժանումի ոգին՝ յայտնապէս, ու դժ- ուարութեան մատնեց Առաքելոց գործու- նէութիւնը. (Գաղատ. Ա. 6-10):

Նոյն ոգին իր աւերը գործեց մինչեւ որ ան վատթարացաւ 1054 թուականին և հաւատալիքներու այլազանութեան պի- տակին տակ՝ բայց աթոռաբաղձ ամբար- տաւանութեամբ տեղի ունեցաւ Արեւմտեան հերձուածք — Յունական տարրին բաժա- նումը Հռովմէն:

Գլուխն այլեւս մէկ չէր, այլ երկու: Աստուածապաշտութեան եղանակները ներ- հակացան, փոխադարձ նզովքներ ու հա- կամարտութիւններ աղարտեցին Եկեղեցւոյ սրբութիւնը ու ջնջուեցաւ Առաքելակա- նութեան դրոշմը և Առաքելութիւնն ի հեթանոսս՝ կասեցաւ, Աւետարանը հար- ուածուեցաւ և խաւարի մէջ նստողները մնացին անլոյս: Յօրէ անտի բաժանումը վերածուեցաւ բազում մասանց:

Ապա Ս. Հոգին բնակարանն այժմ ո՞ր Եկեղեցին է, երբ այդ Եկեղեցիները զիրար կ'արհամարհեն, կը քննադատեն և կը կոչ- վեն: Եթէ բոլորին մէջն ալ է, ուրեմն Ս. Հոգին բաժանեալ է ի մասունս ներհակ մին զմիւսն կը նզովէ: Այսպիսի ամբա- ընշա խորհուրդէն դեւերն անգամ կը սար- սափին:

Կամ այն է թէ Ս. Հոգին այլեւս ողջ ու մէկ մարմին մը չգտնելով — մէկ եկե- ղեցի չունենալով մեկնած է՝ և կամ կայ ու կը մնայ այն կազմին մէջ, որ մնալով

հաւատարիմ Քրիստոսի Սահմանադրու- թեանը՝ կը պահէ Միութեան կապն ու յրաշխիւ:

Քաւ լիցի թէ՛ այսու բանիւ մենք սահ- ման կը դնենք Ս. Հոգւոյն անհատական ներգործութեան: Աստուած իւր հաւատա- ըրմներն ունի ընդ ամենայն տեղիս, յա- մենայն միամիտ հաւատացեալս և զօրս անձնապէս կը բարեգաղթէ Ս. Հոգւոյն շնորհներովը:

Իսկ որպէս Եկեղեցի բնակարան Ս. Հոգ- լոյն և մարմին Քրիստոսի՝ այն եկեղեցին է, որ կը պահէ Տիրաւանդ կարգադրու- թիւնն և կը պահէ Քրիստոսի ընտրած Գրոյիս — Հովիտի յաջորդական շարու- նակութիւնը:

Այս ըսել չէ թէ՛ բոլոր Յաջորդները և Եկեղեցւոյ անդամոց իւրաքանչիւրն եղած են Տաճար Ս. Հոգւոյն կամ կ'ըլլան ան- բացառօրէն: Մենք վեր կ'առնենք Եկե- ղեցին իբր Աստուածադիր Հաստատութիւն: Որպէս աւարք և ընտիր ազգ — Եկեղեցին Հին Խորայէլին՝ յորում սակայն դիւա- բնակ քաղաքներ, քահանայապետներ ու աւետարաններ կային, բայց՝ Հրէական Եկե- ղեցին պաշտօնական Հաստատութիւնն էր Եհովային: Յայնժամ իսկ բոլոր ազգերու մէջ Աստուած ունէր իր անհատ սիրելի- ները. (Գործք. Ժ. 1-7: 35): Բայց՝ անոնք չէին Եկեղեցի: Այլ միայն Հրէից ընտրեալ ազգն էր Եկեղեցին, մինչեւ այն օրը՝ երբ Աստուծոյ որդին սպաննելով, ի սպառ ին- կան նզովելի և դատապարտութեան տակ և կործանուեցան. և այն տիրապան ազ- գին ու Եկեղեցւոյ հոգեւոր Բունին վրայ Աստուած ձեցուց — պատուաստեց Նոր Խորայէլ մը յամենայն ազանց աշխարհի (Հռովմ. ԺԱ. 17):

Այս Նոր Եկեղեցին կոչուած էր իւր հաւատարմութեամբը — այն է Միութեամբ, Սրբութեամբ և Առաքելութեամբ, լրացնե- լու կրօնական աշխարհի Ս. Երրորդութիւնն անբաժան. որ է ԱՍՏՈՒԱԾ, ՔՐԻՍՏՈՍ եւ ԵԿԵՂԵՑԻՆ. Աւետարանի Ս. պատգամնե- լովը:

Աստուած և մարդկութիւնը պէտք ու-

նին մէկ Եկեղեցիի, որ մէկ Տիրոջմով, մէկ հաւատքով, ու մէկ ուղեղով շարու- նակէ Աւետարանի յառաջընթացութիւնը և կատարուի Աստուծոյ կամքը և մար- դոց փրկութիւնը:

ԻՆՔՆԱՏԻՊ

ԴԻՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Եկեղեցին ըստ ինքեան էր երկրաւոր, մարմնաւոր: Բայց՝ հոգեւոր, երկնային ի- տէալով զանգաւորեալ, յօդաւոր կազմա- կերպութիւն մը: Ուստի, հանգամանօրէն Եկեղեցին պիտի ունենար սա երեք հիմ- նական անկիւններն՝ որք պրիսմակի պէս պիտի վերլուծէին և ներկայացնէին Աս- տուածային Յայտնութեանը հրաշագեղ և կենսատու պէսպիսութեանց ճաճանչները:

1. Աստուածապաշտութիւն.
2. Առաքելութիւն (Աւետարանչութիւն).
3. Վարչականութիւն.

Ա. Աստուածապաշտութեան համար ՆՈՐ եկեղեցին պարտաւոր էր և պէտք էր իւր պաշտամունքները ձեւել հին եկեղեցւոյն — Խորայէլի ժողովուրդին պաշտամանց վրայ, որ Աստուածային յանձնարարութեամբ և մանրամասն հրահանգներով և կարգա- դրութիւններով ստուերագրածն էր Նոր Տնտեսութեան, յորում շատ վայելչօրէն պիտի հիւսուէին այն բոլոր ատաղձները, որք կը խորհրդանշէին Աստուծոյ և մար- դոց իրական հաղորդակցութիւնը, միայն զոհերուն՝ փոխանակելով յաւիտենական Չոհիս մահուան Ս. Խորհուրդը — Հաղոր- դութեան Սեղանը — Պատարագը և որ ի կարգին. (Եբր. Թ. 1: Բ. Կորնթ. Գ. 7):

Բ. Առաքելական գործի համար անհրա- ժեշտ էր Աւետարանիչներուն՝ փոքր ի շատէ ծանօթութիւն Յունական հանրա- ծաւալ լեզուին և Արամեայէին, ինչպէս նաեւ զիստութիւն Եբրայական կրօնին և Յոյն դիցարանութեան և փիլիսոփայու- թեան, որպէսզի Աւետարանիչները գիտ- նային թէ ինչ պիտի քակեն և ինչ պիտի

շինեն: (Այս մասին Պողոսի հմտութիւնը անգին ծառայութիւն մատոյց Ս. Աւետա- րանին և որ իր յաջողութեան զաղտնիք- ներէն մէկն էր):

Գ. Վարչականութեան համար Եկեղեցին պէտք ունէր փորձուած ղրութեան մը, որ չէր կարող տարբեր ըլլալ Մովսիսական ղրութենէն և Հռովմէական վարչաձեւէն, ըստ որում և ինքնաբերաբար որդեգրուե- ցաւ Կրօն. իշխանապետութիւն մը իւր ստորաբաժանումներովը, ճշդիւ կաղա- պարուած Հռովմէական պետական ղրու- թեանը վրայ:

Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը սկզբունքով է կեդրոնացեալ ո՛չ թէ ապակեղոն: Այսօր քաղաքական իշխանութեանց ամենապարզ ձեւերն իսկ — Ռումկապարակ, Սահմա- նադրական, Ընկերավարական — բոլորն ալ հիմնուած են Կեդրոնացումի ղրութեանը վրայ, միայն անիշխանական այլանդա- կութիւնն է որ՝ կը մերժէ վարչական ղրութեան սկզբունքը:

Եկեղեցին իբրեւ կազմաւորեալ հաւա- քականութիւն, չի կրնար անիշխանական ըլլալ, այլ՝ անպայման պիտի ունենայ վարչութիւն: Եւ որովհետեւ Եկեղեցին ՀՈԳԵՒՈՐ ՄԵՎ ԱԶԳՈՒԹԻՒՆ ՄԸՆ Է, չի՛ կրնար ունենալ մէկէ աւելի և իրարմէ անկախ ու իրարու ներհակ վարչութիւն: Ներ: Եւ որովհետեւ, Եկեղեցին նաեւ ՄՈՐ- ՄՆԱՒՈՐ — ԱՍՏԵՒՈՐ կազմակերպութիւն մըն է՝ անպայման պիտի ունենայ իր վարչութիւնը՝ ինչպէս ո՛ր և է անուամբ ու նպատակաւ կազմակերպուած ընկերու- թիւն մը: Այս իրականութեամբ ալ Եկե- ղեցին չէ՛ կարող ունենալ մէկէ աւելի վարչութիւններ:

Դիւրահասկնալի է որ՝ Եկեղեցին իր հոգեւոր ու մարմնաւոր հանգամանքներով մեծ քան ո՛ր և է կազմակերպութիւն, բարդ քան ո՛ր և է անունով ազգութիւն կամ ըն- կերութիւն՝ հարկաւորաբար պիտի ունենայ իր վարչական կանոնաւորութիւնը և ան ալ ՄԵՎ Կեդրոնով և ՄԵՎ, որ անով յօդաւոր- ուին բոլոր անդամները և իրականապէս Ե- կեղեցւոյ Միութիւնը և աւերադարձութիւնը:

ՄԷԿ ՀՕՏԻՆ՝ ՄԷԿ ՀՈՎԻԻ

Քրիստոս իր Հօտին — Եկեղեցւոյ՝ ՄԷԿԻ ԹԻԻՆԸ սահմանադրեց ՄԷԿ հովիւով մը այնքան բացայայտ՝ որ ո՛ր և է ձեռով անշատ գլխաւորութիւն՝ պարզապէս կը նըշանակէ խափանում Սնոր կարգադրութեանը, տրուած ըլլալով թէ՛ այլ իմն եղանակաւ՝ Եկեղեցին չի՛ կրնար պահել իր գոյութիւնն ու նկարագիրը։ Քրիստոս այս հանդիսաւոր տնօրինութիւնը հաստատեց վերակոչելով Պետրոսը իւր նախկին դիրքին (Մատ. Թ. ԺԶ, 18-19), և անոր յանձնելով հովուութիւնն իւր գառնուկներուն և ոչխարներուն (Յովհ. ԻԱ. 15-19) և առանձին խօսակցութեամբ ալ ո՛ր գիտէ ինչ հրահանգներով պատուէրներ տուաւ այդ պաշտօնին համար. (հմր. 22)։

Գիտենք թէ՛ Պետրոս ստանձնեց այս դերն ու պաշտօնը։ Եւ ինչպէս յաւուրս Քրիստոսի նա ճանչցուած էր պետն առաքելական դասուն՝ յետ Քրիստոսի եւս մասնաւորապէս նա կեցաւ պատասխանատու Առաջնորդը՝ որպէս կը վկայէ ամբողջ գիրքը Գործոց Առաքելոց։

Գիտենք նաեւ թէ՛ յետ Համբարձմանն Քրիստոսի՝ Եկեղեցին ենթարկուեցաւ բուն հաւածանքի, որ տեւեց մինչեւ չորրորդ դարուն սկիզբները։

Մարտիրոսութեան այն ահաւոր շրջանին չէր կրնար պահել եկեղեցական կազմակերպեալ միաբնակ մը և ոչ ալ կեդրոն մը ու Գրոյս մը համայնից՝ շարունակելու համար Քրիստոսական դրութիւնը կատարեալ գործնականութեամբ։ Ու այս բնական էր՝ ինչպէս երբ հօտ մը կը ցրուի գայլէ, ոչխարներն անհատաբար խմբակներով և առանձին կը մնան ցրուած՝ անհովիւ և յաւէտ ալ խառնուած (գլուխ զլիւի անշարժ կեցած) առանց արածելու և որոճալու մինչեւ որ զիշերն անցնի և հովիւը փնտռէ զանոնք ու միախմբէ վերադարձին՝ վշտանալով, լալով զազանարեկ պակասներուն վրայ։

Նմանապէս, երբ պարտեալ բանակ մը կը ցրուի, փողի և նուագախումբի ձայնը

չի լսեր, անկազմակերպ խմբակները զիրար պաշտպանելով կ'ապաստանին աստ և անդ, մինչեւ նորոգ շարժումով մը բանակը վերակազմուի նախկին կամ նոր հրամանատարի մը շուրջը և վերսկսին ճակատին գործունէութիւնները կանոնաւորապէս։

Այսպէս էր Եկեղեցին՝ որ մարտիրոսաց արեանը կարմիր ծովէն անցաւ 312 տարիներու երկար ու խաչակիր ոգեւորութեամբ և այդ հաւածանաց ահաւոր շրջանին էր որ Աւետարանը տարածուեցաւ մինչեւ Ասիական եզերքները և Արեւմուտքի մէջ ալ բարձրացաւ կայսերական Գահոյից վրայ։

Աւելորդ իսկ պիտի լինէր այդ շրջանին մէջ փնտռել Եկեղեցւոյ Միաբնակ մը։ Մինչեւ իսկ միեւնոյն գիւղին, քաղաքին քրիստոնեայք ծածուկ, գաղտնի, հազիւ հնարաւորութիւն կ'ունենային իրարու հետ հաղորդակցութիւն ունենալու։

Բովանդակ Քրիստոնէութիւնը միացնող բաներն էին.

1. ԱՐԻԻՆԸ, որ ամէն տեղ կը հոսէր ուղիորէն և յերկինս կը փոխադրէր սուրբերուն արեւահոյլերը։

2. ԿԵԱՆՔԸ որ արտակարգ և բացառիկ նշաններով — սիրոյ, զոհաբերութեան և խնդրեան արտայայտութիւններով լայն խրամատ մը կը բռնար և կը բաժնէր հաւատացեալն անհաւատէն։

3. Քրիստոս ինքն որ անձնական երեւումներով և Ս. Հոգւոյն ազդումներովը և յաճախ ալ հրաշքներով ու սքանչելիօք կը վարէր իր Հօտին Գլխաւորութիւնը մինչեւ փոթորիկն անցնէր և Եկեղեցին ստանար բնականոն վիճակ մը և կանոնաւոր դրութիւն մը, որպէս հոգեւոր թագաւորութիւն մը։

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ

ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

Երեքհարիւրտասներեք թուականը Քրիստոնէութեան ձերբազատումին նախախնա-

մական տարին եղաւ Կոստանդիանոսի կոնզակոնլէ՝ որով Քրիստոնէութիւնը կը հռչակուէր ազնաւ։

Այսպէս՝ տիեզերակալ միակ կայսրուութիւնը, Հռովմայ Գահը, տեղի տուաւ հաւածական Աւետարանին՝ ու տկար, ամենանարգուած կրօնքին՝ որ անգէն պատերազմով բարձրացաւ, եղաւ Գլուխն արքայից։

Անտարակոյս որ Քրիստոնէութեան յաղթանակը բնական արդիւնքն էր մարտիրոսութեամբ քարոզուած Աւետարանին։ Անտարակոյս որ՝ Կոստանդիանոսի դարձը Նախախնամական շնորհք մըն էր՝ պսակելու համար դարաւոր մարտիրոսութիւնները, ջերմեռանդ աղօթքները՝ որոնցմով անժխտելիօրէն պիտի ապացուցուէր Քրիստոսի ներկայութիւնն և Ս. Հոգւոյն անպարտելի զօրութիւնը հաւատացելոց մէջ երեւցնելու թէ՛ համբերութեան այդ չնաշխարհիկ հոգին բացարձակապէս աստուածային էր. մանաւանդ հաստատելու համար թէ՛ ինչքի և կեանքի կորստեամբ և սուրբ կեանքի ուխտաւորութեամբ կրօնքի մը յարկը կրնար տեղի ունենալ միայն այդ կրօնքին թաքուն և ամենաբաւ ձգողութեան ուժովը՝ որ յայտնապէս երկնային էր և կը զօրէր տապալելու հաստարմատ կրօնքները, որք գերեմարած էին մարդոց բովանդակ էութիւնը։

ՊԵՏՐՈՍԻ ՊԱՇՏՕՆԻՆ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մենք կանգ կ'առնենք այն կէտին վրայ՝ որ Օրն է Քրիստոնէական յաղթանակին և սկիզբն Եկեղեցւոյ ազատ կազմաւորումին։ Ու կը շեշտենք թէ՛ ինչպէս անձեռնմըխելի և անփոփոխելի են Աւետարանական պատգամները (Յայտն. ԻԲ. 18). ինչպէս նախկին երեք դարուց մարտիրոսութիւնը գործնական օրինակն են Քրիստոնէական զոհաբերութեանց. նոյնպէս և անաղարտ ու հիմնաւոր են կարգադրութիւնը և կազմակերպումն ազատուած Եկեղեցիին՝ որուն պանծալի գործն էր պաշտօնական հաս-

տատութիւնն Ընդհանրական Հովուապետութեանն՝ ինչ որ արդէն Տէրունական Սահմանադրութիւն էր ի կատար ածելու իւր վճռական ԿՏԱԿՆ — Միութիւն իւր երկրաւոր Հօտին՝ երկրաւոր, մարմնաւոր ՄԷԿ հովիւով։ Ահա ուրեմն այն օրէն կը սկսի Եկեղեցւոյ պաշտօնական ու բնականոն գործունէութիւնը, զի եկեղեցին ողջ մարմին մըն էր մէկ Գլուխով։ Անտարակուսելի է թէ՛ կայսերական Մայրաքաղաքին — Հռովմի Եպիսկոպոսն էր որ ամենուրեք պիտի աւետէր Քրիստոսի յաղթանակն և կայսերական ողջոյնները ու նաեւ փոխադարձաբար ընդունէր եպիսկոպոսաց խնդակցութիւններն ու բարեմաղթութիւնները բարերար կայսեր Գերդաստանին և անձին։

Թէ՛ Պետրոս Առաքեալը իսկապէս եղած է Եպիսկոպոս Հռովմի՝ այդ պատմական իրականութիւն է և ճիշտ է որ Կոստանդիանոսի դարձովը և պաշտպանութեամբ ինքնաբերաբար հաստատուեցաւ Հռովմի Եպիսկոպոսին Գահերէցութեան պաշտօնը որպէս սրբոյն Պետրոսի յաջորդներուն և այդպէս յարմար ժամանակին գործադրուեցաւ Քրիստոսի կանխհոգ անդառնալի Տնօրէնութիւնը։

Այս փառաւոր պատուոյն նախասահմանուած էր Ս. Սեղբեստրոս Հայրապետը։ Այդպիսեալ Քրիստոսի եկեղեցին ալ որպէս տիեզերական ամենագոր շարժման մը ուժատուն՝ ստացաւ ինքնայատուկ ԶԵԻ ու ԴԷՄՔ, Նուիրապետական գերագոյն վարչութիւնով մը։

Ո՛չ ապաքէն ընկերային, գաղափարական դրութիւնը ունին իրենց կեդրոնացեալ վարչութեան կեդրոնը։ Եկեղեցին չէր կրնար բացառութիւն լինել համամարդկային կարգուսարքէն։

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆԸ

ԵԿԵՂԵՑՈՎ

Եկեղեցւոյ խորհրդաւորութիւնը մատնանշելու համար շեշտենք թէ՛ Քրիստոնէութիւնը հասարակ վարդապետութիւն մը,

Ծիսակատարութիւն մը, վարչաձև մը չէ։ Այլ Աստուծոյ գոյափոխիչ ազդեցման, Քրիստոսի ներկայութիւնն ի հաւատացեալս։ Դասական կրօնքներու մէջ ընդ աղօթս կը նշմարուին սա գլխաւոր ճշմարտութիւնք. 1. Թէ Աստուած — Արարիչ մը կայ։ 2. Թէ՝ մարդիկ ապրելու են բարի կեանք մը։ 3. Թէ՝ յետ մահու կեանքը կը շարունակուի. և հատուցում կայ ըստ գործոց...։ Այս պատճառներով բոլոր կրօնքները կը ներկայանան Աստուածապաշտութեամբ — հոյակապ տաճարներով և պաշտամունքներով՝ առանց պայծառ լոյսի մը Աստուծոյ մասին։ Կրօնքի մը Աստուածայնութիւնը ճշտելու համար, ճանչնալու է հիմնադրին անհատականութիւնը, լուրջ ուսումնասիրութեամբ դիտելով՝ զննելով թէ՝ անոնք որչափ կըցած են ապրել իրենց խօսքերը, և թէ ինչ երկնային կնիք կըրցած են դնել իրենց խօսքերուն վրայ, և թէ ինչ միջոցով յանձնարարքեր են յաւերժացնելու և տարածելու իրենց քարոզութիւնները։

Ահա՛ յայտ է որ՝ Քրիստոս կը ներկայանայ ակնասանկի, ակնառատարէի ճշմարիտ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆՆ Աստուծոյ։

Քրիստոս պատմական անյեղի սքանչելիքներով Աստուածային, հեղինակաւոր դրոշմ դրած է իւր խօսքերուն վրայ։ Նա կատարելապէս ապրած է իւր խօսքերը և կրցած է զայլս եւս ապրեցնել նոյն կեանքը։

Նա ցկատարած աշխարհի էապէս ներկայ է իւր աշակերտաց մէջ, մինչ ուրիշ կրօնից հիմնադիրները ճանապարհ ցոյց տուած են առ Աստուած, խրատեր են ապրել բարոյական կեանք, վարդապետեր են յաւիտենական կեանք. բայց չեն կրցած կազմակերպել Մէկ ՄԱՐՄԻՆ մը որուն իրենց կարենան կենալ անբաժանելի, անտեսանելի ԳԼՈՒԽ։

Քրիստոս ճամբայ չի՛ ցուցներ. այլ կ'ըսէ. « Ես եմ Ճանապարհ, Ճշմարտութիւն և Կեանք », ու այս հանգամանքներով կը բնակի իւր Եկեղեցիին մէջ՝ որ ան աշխարհիս ներկայանայ որպէս ՃԱՆԱՊԱՐՀ, ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ և ԿԵԱՆՔ։ Ըստ

որում և առանց Եկեղեցիի չկայ Քրիստոնէութիւն։ Եկեղեցիի մէջ մարդիկ կը տեսնեն ճամբան և հոն կ'ուժեղանան քալել Քրիստոսի շաւղիներովը։ Եկեղեցիի մէջ կը վառի ճշմարտութեան ջահը լուսաւոր, անխարդախ ուսուցումն Բանին Աստուծոյ։

Եկեղեցիի մէջ մարդիկ պիտի տնկուին որպէս բանական տունկեր և հոն անանելով աճին, պողաբերեն, Ս. Հոգիին ներգործութեամբը և մշակական ծառայութեամբ Եկեղեցւոյ պաշտօնէից։ Քրիստոս այս բոլորը կրնայ ընել իր Եկեղեցիովը, վասն զի Եկեղեցին իւր Մարմինն է և Նա իւր մարմինը չմատնեց ապականութեան՝ այլ հրաշափառապէս յարութիւն տուաւ անոր։ Մինչ ուրիշ կրօնքներու հիմնադիրները մեռան և կան ի գերեզմանի, անոնք կենդանի եկեղեցի չունին, այլ հետեւող ժողովուրդ։

Քրիստոսի անհատականութիւնը ո՛չ միայն անհասելիօրէն բարձր է քան բոլոր հիմնադիրներն... կրօնից և փիլիսոփայութեանց, որովհետեւ յարութիւն առած է միայն։ Այլ մանաւանդ որ Անձամբ կը գտնուի յեկեղեցւոյն և ի հաւատացեալս։ Տկարներն իր ուսին վրայ կ'առնէ։ Մեղուցեալները կը սրբէ։ Կարօտները կը ներշնչէ։ Անդադար կ'ուսուցանէ, կը քալողէ, կը հրաշագործէ և Ս. Խորհրդոց մատակարարութեամբ կը շնորհագարդէ։ Առանց Եկեղեցիի Քրիստոնէութիւնը պիտի մեռնէր նոյնիսկ յետ յարութեան Քրիստոսի և Աւետարանի վարդապետութիւնը պիտի աղարտուէին օտարոտի, քմածին ուսուցմունքներով ու վարդապետութիւններով (Ա. ՏԻՄ. Գ. 1-3)։ Ամէն պետութիւն անպայման կ'ունենայ իր ՕՐԷՆՍԻՒՐ, ԳՈՐԾԱԴԻՐ և ԴԱՏԱԿԱՆ իշխանութիւնք։

Եկեղեցին՝ իբրեւ մարմնացումն Քրիստոնէութեան, իբրեւ գաղափարական, յօգաւոր կազմակերպութիւն մը՝ հարկաւորաբար պիտի ունենայ իւրայատուկ եւ ինքնատիպ ՕՐԷՆՔ, ԳՈՐԾԱԴՐՈՒԹԻՒՆ և ԴԱՏՈՒՄԸ։ Պետութիւնը այս միասնական Երրորդութեամբ կը հիմնաւորեն երկրին

ապահովութիւնը և ժողովուրդին երջանկութիւնը։ Եկեղեցին ալ նոյն անբաժանելի Երրորդութեամբ պիտի ապահովցնէ թէ՛ քրիստոնէութիւնը և թէ՛ Քրիստոնէից հոգեւոր երջանկութիւնը և թէ՛ նոյն ինքզինքն, յամբողջական Միութիւն։

Սակայն, սատանան ինչպէս Աստուծոյ ծրագրերը խափանելու համար սողոսկեցաւ զրախտէն ներս, այժմ ալ Քրիստոնէութիւնը կործանելու համար սպրդեցաւ եւ կեղեցիէն ներս և փառամոլութեան նոյն թոյնովը յաջողեցաւ եկեղեցիին մէջ ստեղծել հերձուածներ, որպէսզի Քրիստոնէութիւնը, որ կը ներկայանար Քրիստոնէից հաւաքականութեամբը — Եկեղեցիովը եւ զօրաւոր էր անոր միութեամբը — այլեւս մեռնի անդամատուելով։ Բաժնուելով Օրիւնաւոր Գրոշխէ։

Ճիշտ է որ Քրիստոս իր անտեսանելի գլխաւորութեամբը առ ինքն կցորդեալ ունի անտեսանելի Մէկ Եկեղեցի մը, ճշմարիտ հաւատացեալներով, որք չեն կըրնար եկեղեցիական ի մի և չեն կարող միասնաբար գործակցիլ։ Միայն թէ հոգեկան հաղորդակցութեամբ մէկ են ու զիրար չեն տեսներ, մէկզմէկ չեն ճանչնար, ինչպէս մարմնոյն անդամները, որովհետեւ անոնց իւրաքանչիւրը զատ զգայարանը չունին, ոչ ալ առանձին ուղեղ։ Մինչ գլուխը կը տեսնէ բոլորը և կը զգայ անոնց՝ իւրաքանչիւրին վիճակը, զանոնք կը կապէ իրարու և իւր ազդումովը զանոնք կ'ընէ իրարու խնամակալ։ Ճիշտ է նաեւ թէ՛ Քրիստոս իւր Գլխաւորութեամբը կը միացնէ աշխարհէս մեկնած հոգիները, աստեւոր հաւատացեալց հոգիներուն հետ (Եբր. ԺԲ. 22 : Եփես. Բ. 11-22. Գ. 4)։

Բայց Աստուած, Մարդկութիւնը և Քրիստոնէութիւնը պէտք ունին երկրաւոր Եկեղեցիի մը, որ Մէկ Տիրոջմով, Մէկ հաւատքով ու Մէկ ուղեղով (վարչութեամբ) շարունակէ Աւետարանի յառաջնութեան թիւնը և կատարուի Աստուծոյ կամքը և մարդոց ալ փրկութիւնը։ Ապա թէ ոչ անբնական և ապարդիւն կ'ըլլայ հոգիով

լինել Մէկ իսկ հոգեկան նկարագրովը — հաւատքովը, աստուածաբանութիւնով եւ կազմակերպութիւնովը լինել անջատ եւ հակոտնեայ. (Հոովմ. ԺԲ. 5. ԺԵ. 5 : Ա. Կորնթ. Ա. 10-14. Գ. 1-7)։

Քրիստոսի անտեսանելի գլխաւորութիւնը եթէ մնայ զուտ հոգեւոր և վերացական, կը մնայ անգործնական այս նիւթական աշխարհիս մէջ՝ եթէ տեսանկի գլխաւորութեամբ մը Քրիստոնեայը չշաղկապուին ու չաշխատին։

Կար մի ժամանակ, երբ թագաւորներն իրենք կը վարէին պատերազմը, ու ամէն մէկ զինուոր կը տեսնէր Զօրագլուխը, թագաւորը, որ իր տեսանելի ներկայութեամբը համօրէն բանակը կը ձուլէր ի մի մարմին։

Այսօր զրութիւնը փոխուած է։ Թագաւորները բանակին մէջ և գլուխը չեն։ Իրենց աթոռին վրայ կան՝ ու անտեսանելի են բանակին։ Բայց կայ տեսանելի գլուխ մը բանակին հետ և առջեւը. այն է զօրապետը որ կը ներկայացնէ ազգն ու թագաւորը՝ անկէ լիազօրուած։

Այժմ նոյնն է իրողութիւնը Եկեղեցւոյ համար։ Քրիստոս թագաւորը յերկինս է։ Իւր պալատին մէջ, իւր աթոռին վրայ, ուսկից կը վարէ իւր իշխանութիւնը։ Բայց՝ բանակին — զինուորեալ եկեղեցիին տուաւ Մէկ հրամանատար մը — զօրագլուխ մը, որ տեսանելի է և գործադիրն է թագաւորին կամացն ու ծրագրին։

Քրիստոս այս երկրէս մեկնելէ առաջ ծրագրեց ու հաստատեց ակապիտանկի զրութիւն մը — Մէկ հրամանատար մը բանակին, Մէկ Հովիւ մը Հօտին, Մէկ Գլուխ մը եկեղեցիին, Մէկ հայր մը Քրիստոնէական ընտանիքին։

Այսպէս պիտի պահպանուէր նախ հաւատացելոց շաղկապութիւնը բոլորին յարմարաւոր յօդաւորութեամբը կազմաւորեալ Մէկ մարմնով միութիւնն և կցորդութիւնը Մէկ երկնաւոր Գլխին — Քրիստոսի։

Երկրաւոր թագաւորական Եկեղեցիներ

իբր մէկ մարմին չեն կարող կապուիլ անտեսանելի Մէկ Գլուխին — Քրիստոսի:

Առնենք Բնութեան, Տիեզերքի օրէնքը որ հիմնուած է Միութեան — կեդրոնական կանոնական սկզբունքին վրայ: Երկնային մարմինները — արեգակնային դրութիւնները շղթայուած, եղանակաւորուած են կապուած ըլլալով յաջորդական կեդրոններու — գլուխներու: Արեանեակներ, մոլորակներ, արեւները... բոլորն ալ օդակաւորուած, միացած են անսահման յօդակաւորութեամբ: Այն բոլոր կենդանիք, որք սոսկ բնագոյի առաջնորդութեամբ կը սնանին, կ'ապրին ու կը բազմանան ընկերական կենակցութեամբ, իւրաքանչիւրն իւր խումբով կը ղեկավարուի մէկ զըլխաւորի մը հրամանատարութեամբ:

Այսպէս է և մարդկային բովանդակ կենցաղավարութիւնը:

Ապա՝ Տիեզերքի խորհուրդը կը զըտենք յայտն՝

- Աստուած մը սկզբնապատճառ ամենի:
- Հոգի մը կենսաւորիչ կենսաւորաց:
- Տէր մը՝ վարիչ տիեզերական մեքենայի:

Այս անյեղի օրէնքին վրայ է որ Եկեղեցիները իբրեւ յօդակաւորեալ մարմին մը պիտի անդամանայ Մէկ Գլուխի մը, ղեկավարուելու, շարժելու դէպ ի առաջադրեալ նպատակը, որ է ցոլացնել Քրիստոսի Գաղափարականը Սահմանադրեալ, Օրինականացած Քրիստոնէութեամբ եւ այդպէս շարունակել Քրիստոսի փրկագործ Տնօրէնութիւնը ցլուսն աշխարհի:

Եկեղեցին բնաւ պիտի չկարենայ կատարել իւր այս մեծապայծառ արտօնութիւնը և մեծ գործը պատակտուած, անգամատուած մեռելութեամբ:

Ահա դարերու վկայութիւնը: Ինչո՞ւ կասած է Աւետարանչական Առաքելաշնորհ Առաքելութիւնը: Աւետարանը միլիոններով բազմապիսի լինելով հանդերձ՝ անոր թափանցումը դադրած է և ան չի՝ յառաջադիմեր ազգաց մէջ և ցանկալի իսկ չէ Քրիստոնէից, ընտանեաց և անհատից: Ինչո՞ւ երկնաբերձ տաճարներու մէջ կը

գոռան երգ ու նուագ, աղօթք և քարոզ, ու կարգաւորեալ՝ ժամերգութիւնը, պաշտամունք կը կատարուին, կը յօլովին մեքենական ճշտութեամբ՝ բայց տեղը չի շարժիր և չ'իջներ Ս. Հոգին յայտնի զօրութեամբ (Գործք. Գ. 31). ո՞չ ապաքէն անոր համար որ՝ Հոգին չի կրնար մտնել ցրուած ոսկորներու մէջ, մինչեւ չ'ըլլալ կապուին, մինչեւ միսով ու մորթով չ'ծածկուին ու լրանայ կազմական Միութիւնը մարմնոյն. (Եզեկ. 1. 1-14):

Զարմանալի չէ՝ որ Քրիստոնէական աշխարհը մեռելադաշտ մըն է: Թէպէտ այդ մեռելաստանին մէջ կը շրջին շատ մը մարգարէներ: Բայց հեթանոսին աչքին ու տարողութեան առջեւ Քրիստոնէութիւնը կենդանի և կենդանարար կրօնը մը չէ: Վասն զի կան հակոտնեայ բազում եկեղեցիք՝ ո՞չ թէ միայն Մէկ: Ըստ որում և Աւետարանը կը նկատուի անգոր իմն վարդապետութիւն, քանի որ խորանջատ կազմելով և անյարակից հասկացողութեամբ հաւատացեալը անհաշտ են ի ձեռն ունենալով հանդերձ միեւնոյն Աւետարանը. պաշտելով հանդերձ միեւնոյն Քրիստոսը. նշան պահելով միեւնոյն ԽԱՅՐ: Ասով ո՞չ միայն Աւետարանն աւարդուած է, այլ և Քրիստոնեայք անհատաբար. եկեղեցիներն ըստ ինքեան եւ Քրիստոնեայիքն ընդհանրապէս ենթարկուած են ներքուստ և արտաքուստ աշխարհիկ ճնշումներու և քայքայումի:

Տուժողը Քրիստոս է: Ի՞նչ ընէ թագաւորը երբ բանակը անջատուած է իրերամարտ տարերեւու — զուգեւրու ապստամբելով մէկ հրամանատարին դէմ: Ու ի՞նչ է ընելիքը հրամանատարին հանդէպ ըմբոստացած սպաներուն և զինուորին:

Ի՞նչ ընէ Քրիստոս երբ Մէկ եկեղեցիին տեղը կըստ շատ մը եկեղեցիներ և Մէկ Հրամանատարին դէմ ծառայան շատ մը իրերամարտ զուլխներ:

Թող Ս. Մատեանը պատասխանէ, եւ այսօրուան տխուր իրականութիւնը վկայէ: Սա բոլոր յայտնի ճշմարտութիւններէն

խուսափիլ չ'ըլլար. դառն իրականութիւն մը կայ և այն այս է որ՝ Քրիստոսի Եկեղեցի անունով բազմաթիւ, բազմահաւատ, բազմազոր զաստատութիւնը կան: Ասկէ աւելի «ՈՒԺՈՎ ՄՈՒՈՐՈՒԹԻՒՆ» չկայ: Բոլորն ալ Աւետարան կը կարդան՝ բայց իրենց ուզածին պէս կը հասկնան: Բոլորը կ'աղօթեն՝ բայց իրարմէ տարբեր կ'ըմբռնեն Աստուծոյ կամքը: Ամենքն ալ Քրիստոսի զինուորները կը դաւանին զիրենք, բայց իրարատեաց, իրերամերժ գունդեր են. միեւնոյն համագգեստը չեն հագնիր. միեւնոյն հրամանատարին չեն հետեւիր. ամենքն իրենք զիրենք Աստուծոյ ընտանիքը կը համարին. Անոր զաւակներն են, բայց նոյն սեղանէն չեն ուզեր ուտել. նոյն յարկին տակը չեն ուզեր բնակիլ. չեն ուզեր միասին գործել ազգին մէջ:

Արդիւնքը — ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ:

ԱՊԱՂԵՊԻՍՏԻՆԻՆ

Թէ իրաւ այս երկրիս վրայ Եկեղեցին ՄԻԱՅՆ ՄԵ՛կ պէտք էր ըլլար, այնպէս ճիշտ ինչպէս ՄԵ՛կ է Անդրանկաց Եկեղեցին յերկինս՝ այդ անժխտելի է: Իսկ թէ՛ դժբախտաբար բազմաթիւ անուններով եւ կեղեցիներ կան՝ այդ ալ անուրանալի է: Ուստի, կամ պէտք է ընդունիլ թէ երկրիս վրայ այլեւս եկեղեցի չկայ ու Քրիստոսի Հիմնարկութիւնը խափանուած, լըմընցած է, և կամ ընդունիլ թէ եկեղեցի կայ և ան ալ միայն մէկ հատ մը, մէկ գրոյխով, մէկ հաւատքով: Ապա՝ այս բազմաթիւ եկեղեցիներէն ո՞րն է բո՛ւն եկեղեցին: Բնաւ դժուար չէ՝ գտնել՝ նկատի առնելով եկեղեցիի Աստուածադրոշմ նշանները, որք են.

1. ՄԻՈՒԹԻՒՆ. այս դրոշմը կը պաշտօնակէ Քրիստոսի ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ — տեսանելի Հովուութիւնը զոր կտակեց, փոխանցեց Պետրոսի, որպէս զի մէկ Հոլիւով պահպանուի Հօտին Միութիւնը, միշտ մէկ կեդրոնով — Առաջնորդով:

2. Սրբաբնութիւն. այս դրոշմով է որ Եկեղեցին պիտի զանազանուի աշխարհէն.

որպէս ընտրեալ, մաքուր, անբիծ դասակարգ մը, երկնաւորներու խումբ մը յերկրի՝ ի ծառայութիւն Աստուծոյ. (Եփես. Ե. 26-27):

3. Առաքելականութիւն. այս դրոշմով է որ Եկեղեցին պիտի ճանչցուի որպէս շառաւիղ Առաքելոց՝ որք իբր ճիւղեր հաստատուած են Յիսուս — Քրիստոս որթին վրայ. (Յովհ. Ժ. 1-8):

Առաքելականութեան յատկանիշերն են՝ Աւետարանի ուղիղ վարդապետութիւնը, պաշտօնէից ձեռնադրութեան Առաքելական ուղիղ յաջորդութիւն — փոխանցման գիծը և կենդանի յօդակաւորութիւն տեսանելի Գլխոյն՝ ընդ ամբողջական Մարմնոյն — Ընդհանրական Եկեղեցւոյ:

Այս նշանները չունեցող ո՞ւր է կազմակերպութիւն չէ՝ կարող յորջորջուիլ Եկեղեցի: Իսկ այս նշանները բոլորն ի միասին առնելով, կը գտնենք եկեղեցի մը՝ որ մարդկային բնական բաժանումներով — յեղուով, տոհմիկ առանցքաբանութեամբ, եւ բո՛ւն Միութիւնը չ'ընտանջ շատ մը կիտրով անջատ. իսկ էական յօդակաւորութեամբ Մէկ է Տիրապահման Հովուապետութեան հետ:

Քրիստոսի Մէկ մարմնոյն հիւանդութիւն և անդամութիւն պատճառող ո՞ւր է վէճ ու չ'ըմբողջանալ պիտի են առաջի Աստուծոյ և աղիտաբեր՝ աշխարհի, ինչպէս անաշառ ըննութեամբ ամէն ողջամիտ մարդ պիտի վկայէ:

Ահա դարերու տխուր ապացոյցը: Ահա՛ այսօր անաստուածութեան զարհուրելի արշաւանքը: Ահա՛ նիւթապաշտութեան և մեղսապարտութեան աշխարհաքանդ տիրապետութիւնը:

Ինչո՞ւ Աւետարանի ամենաբարձր Բաղայական — Քրիստոսի տիպարն, ու Ս. Հոգւոյն զօրեղութիւնը չկրցան փրկել մարդկութիւնը: Պատճառը շատ պարզ է: Որովհետեւ Եկեղեցին պառակտեցաւ եւ հաւատարիմ մնացած ԵԿԵՂԵՑԻՆ բաղխեցաւ հակազդեցութիւններու և տկարացաւ, ու այսպէս կոտորակուած մասերն Եկեղեցիին՝ որ չեն կարող տալ Սիրոյ եւ

Միտքերն օրինակն՝ արդէն իսկ կը կոր-
սընցնեն աւետարանելու իրաւունքն ու
ազդեցութիւնը: Իսկ հաւատարիմ Եկեղեցին
ալ ամբաստանուելով, ըննադատուելով
իրմէ անջատեալ մասերէն՝ բնականաբար
կը չէզոքացուի ընտանի հակառակորդնե-
րու կողմէ ու հեթանոս աշխարհը կը
մատնուի գայթակղութեան և շուարումի:
Մինչ մեղքը ասպարէզ գտած այս զբո-
րախտ կացութենէն՝ կը վարակէ աշխարհը
մահացու պիղծ թոյներով:

* * *

Ի՞նչ է ապա ուրեմն աշխարհը դար-
մանելու միջոցը: Այս է ամենակենսական
հարցը որ կ'արձագանգուի ամէն սրտէ ու
բերնէ՝ անյոյս և անհարկ:

Պատասխանը սա հարցմանց լուծումն է:

1. Ճիշտ է որ Յիսուս-Քրիստոս աշ-
խարհ եկաւ մարդկութիւնը փրկելու և
երջանկացնելու համար:

2. Ճիշտ է թէ Ս. Հոգին իջաւ վե-
րաստեղծելու մարդկութիւնը իբրեւ հոգե-
ւոր էակներ և հաստատելու Աստուածային
պետականութիւն մը — Հայրութիւն մը
աշխարհիս վրայ և այնու համամարդկա-
յին եղբայրութիւն մը կազմելու:

3. Ճիշտ է թէ Եկեղեցին այս նորոգ
կենսունակութեան կորիզն ըլլալու ստեղ-
ծուեցաւ, ուժանալու, տարածուելու և
բովանդակ մարդկութիւնն ի մի ձուլելու
Արարչական նպատակաւ և իբր գործիք
Աստուծոյ:

Քրիստոնեայք այս հարցումներուն բո-
լորին ալ կու տան զբաղան պատասխան
— Այո՛: Ապա ուրեմն աշխարհիս փրկ-
կիչն ըլլալու միակ միջոցը Եկեղեցին է,
իւր հարազատ և հոգելից գաւակներովը,
որոնց հաւատարիմ ծառայութեամբը պիտի
ամբանայ Եկեղեցիի զիրքն և Անոր մի-
ջոցաւ կատարուի Աստուծոյ կամքը որ է
մարդոց երջանկութիւնն այս աշխարհիս
վրայ և յերկինս:

Եւ որպէսզի Եկեղեցին կատարէ այս
փառաւոր ծառայութիւնը՝ բոլոր անջատ
ժողովուրդները պէտք է Եկեղեցւոյն,

կազմեն ՄԻԱԿ ՄԵԿ մարմին մը, ՄԵԿ գը-
լուխով, ՄԵԿ հրամանատարով, ՄԵԿ կե-
դրոնով:

Այն ատենը Աստուծոյ Հոգին պիտի
գործէ. ու ինչպէս հալածական, մարտի-
րոս Եկեղեցին ի սկզբան թափանցեց յԱ-
րեւելից յԱրեւմուտս և տիրեց աշխարհա-
կալ կայսրութեանը, հիմակ աւելի զիւրաւ
և աւելի փութով պիտի կարենայ ի յայտ
բերել Աստուծոյ կամքն ու զօրութիւնը և
բերել դարագլուխն մարդկային երջան-
կութեանը՝ գուշակուած խաղաղութեամբը
և տիեզերական զէնքէցութեամբը (Եսայ.
Բ. 4: Միք. Դ. 3):

Մարդոց զէնքը պիտի ըլլայ ՍԵՐԸ և
աշխարհը ՄԵԿ Եկեղեցիով ըլլալ ՄԵԿ ըն-
տանի՝ Աստուծոյ ամենախնամ Հայրու-
թեամբ:

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻԻ ԴԻՐՔԸ

Հայ Եկեղեցին արդէն իսկ կ'ընդունի
թէ՝ Պետրոս Ս. Առաքեալը ի Քրիստոսէ
կարգեալ հովիւն, վե՛հ ու գրոյն էր փոքր
Հօտին — Անդրանիկ եկեղեցիին:

«Գլխոյն ընտրեալ հօտին փոքր...»:

«Շնորհեալ վիմիկ Եկեղեցոյ...»:

«Երանական արժանացեալ շնորհի. վե՛հ
անվանելի ի դրանց դոխոց...»:

«Որ գերագոյն ընտրեց Առաքելոցն դա-
տաց անուանեցեր յինկ զերանկելն զՊետրոս
Գրոյս Սուրբ Հաւատոյ, հիմն Եկեղեցոյ»:

«Որ խոստացար տալ գիական արքա-
յաքեան երկնից երանելոյն Պետրոսի»:

«Փակոյն արքայադստեան երկնից սուրբ
Առաքեալն Պետրոս»:

Ասկէ շատ աւելի ապացոյցներ կան
մեր Ս. Հարց գրութեանց մէջ հաստա-
տող թէ՝ Հայ Եկեղեցին կ'ընդունի Պե-
տրոսի բացառիկ զիրքը Առաքելական
դասուն մէջ եւ Գլխաւորութիւնն Քրիս-
տոսի Եկեղեցւոյն. և թէ Պետրոս է առա-
ջին Հայրապետն Հոռովմայ Աթոռին:

Տ. Բարգէն կաթողիկոսի կողմէն խիստ
օգտակար ցանկ մը պատրաստուած է
բոլոր Առաքելական Եկեղեցեաց Հայրա-

պետաց անուններուն: Հոն Հոռովմայ գա-
հուն առաջին Հայրապետը նշանակուած
է Ս. Պետրոս Առաքեալը, ինչպէս եւ
Հայաստան աշխարհին առաջին Հայրա-
պետը՝ Թադեոս եւ Բարդուղիմէոս Առա-
քեալները: Մեր բազմահմուտ եկեղեցա-
կանին այս պատմական ցուցմունքն
անառարկելի իրականութիւն մըն է բո-
լորիս համար:

Արդ՝ եթէ ընդունինք սա՝ սկզբունքները

1. Որ՝ Առաքելական սկզբնաւորութեամբ
սկսուած եկեղեցիներն ու այդ եկեղեցիներ-
նով աւետարանուած ու հաստատուած ե-
կեղեցիներն են Առաքելական:

2. Որ՝ Առաքելական ձեռնադրութեան
յաջորդութիւնն է միայն օրինական յա-
ռանգութիւնն ի պաշտօնէութիւն Ս. Աւե-
տարանի:

3. Որ՝ արդարեւ Ս. Պետրոս ճանչ-
ցուած է առաջին Հայրապետը Հոռովմայ
Ս. Աթոռին: Ապա՝ ուրեմն, յառանգու-
թեան նոյն օրէնքովը — ինչպէս բոլոր
Առաքեալներուն յաջորդները կը ժառան-
գեն Քրիստոսէ նոյն Առաքելոց տրուած
հոգեւոր արտօնութիւնները, նմանապէս և
Հոռովմայ Ս. Աթոռին յաջորդներն ալ ան-
հերքելիօրէն և իրաւամբ պէտք էր ժա-
ռանգէին և իւրացնէին յինքեանս սուրբ
Պետրոսի՝ իրենց առաջին Առաքեալ —
Հայրապետին Քրիստոսատու իշխանու-
թիւնը — Եկեղեցւոյ ՀովովիւսՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ՝
ինչպէս որ եղաւ ալ մինչեւ ցայսօր:

Ուշագրաւ է այս մասին Հայ Եկեղե-
ցւոյ զիրքը:

Հայ Եկեղեցին միակն է որ չի նգո-
վեր, չի խտրել բոլոր միւս ուղղափառ
եկեղեցիները. ընդհակառակն բոլոր ի
Քրիստոս հաւատացելոց աղօթքին կը դի-
մէ և բոլորին համար կ'աղօթէ:

Նաեւ Հայ Եկեղեցին կը հաւատայ
միայն մէկ Եկեղեցիի և տարուան ըն-
թացքին քանիցս կը կատարէ տօն Եկե-
ղեցւոյ՝ ականարկելով Ընդհանրական-կա-
րողիկէ եկեղեցին որպէս և կը մաղթէ ի
Ժամամուտս ասելով.

«Չխաղաղութիւն շնորհեալ եկեղեցոյ քոս՝

սրբոյ. զխաղաղութիւն և զանկարծութիւն ի
բշխանաց պատերազմէ և հաստատեալ ի
մի հաւատ զկարողիկէ Եկեղեցի. զքեզ խոս-
տովանիմք Տէր և Աստուած կեցո՛ղմեզ »:

Եւ դարձեալ, ի ժամ Ս. Պատարագի
քահանայն ի ծածուկ յաճախ կ'աղօթէ
յանուն կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյ:

Հայ Եկեղեցին արձանագրած է թէ՝
մեր Լուսաւորիչը իւր ձեռնադրութիւնն
ընդունած է կեսարիոյ Ղեւոնդիոս Եպիս-
կոպոսէն, այն շրջանին՝ երբ Յոյն Եկե-
ղեցին առանձինն գոյութիւն չունէր ան-
ջատ, անկախ իշխանութեամբ և բովանդակ
աշխարհի Քրիստոնէութիւնը կը կազմէր
ՄԻԱՅՆ ՄԵԿ Եկեղեցի ՄԵԿ մայրաքաղա-
քով՝ որ էր Հոռովմայ:

Հայ Եկեղեցին այս գիտակցութեամբ
կը տօնէ բոլոր սուրբերը Քրիստոնէական
աշխարհի՝ անխտիր, ինչ ազգի և որ
Եկեղեցիին ալ որ պատկանին: Լինին
նոքա աշխարհական թէ եկեղեցական:

Հակառակ այսքան բարի և ազատա-
միտ տրամադրութեանց՝ Հայ Եկեղեցին ի
սպառ անկախ և անյարիր հաստատու-
թիւն մըն է կեցել մանաւանդ Քաղկեդոնի
Ժողովէն իր բացակայութեամբը: Անկէ ի
վեր Հայ Եկեղեցիին կղզիացումը շատ
սուղի նստած է Հայ ազգին և Արեւմուտ-
քէն մեր այդ հեռաւորութեամբը մենք
չենք կրցած գերծ ըլլալ Պարսից, Արաբ-
ներու և Թուրքերու մախանքէն, քանի որ
արդէն իբրեւ Քրիստոնեաներ մենք զըլ-
խաւոր կապն ունէինք Արեւմտեայց հետ
և էինք հակաիրօն Զրադաշտի և Մուհամ-
մէտի հետեւորդաց, ու միաժամանակ ալ
անբաղձալի էինք Արեւմտեան Քրիստո-
նէից՝ անոնց լինելով հակադաս:

Այս բաժանման աղետալի հետեւանքն
աւելի զգալի եղաւ ժամանակի ընթացքին
և միութեան հակումն ի մեզ զօրացաւ
տասներորդ դարուն և Ներսէս Շնորհա-
լին օրերը: Բայց մէկ կողմէն Հոռովմայ և
Բիւզանդիոնի հակամարտութիւնն իրարու
հետ և անոնց ձեւակերպական պահանջ-
կոտութիւնները մեզմէ ինչքան խրտչե-
ցուցիչ էին, պակաս չէին նաեւ ի մեզ

մոլեռանդական այլամերժութիւնները:

Այսօր Հոռվմի թոյլատու զիրքը հանդէպ ազգերու իւրայատուկ իրաւանց՝ բաւական լայն է: Բայց՝ մեր պահպանողականութիւնը դեռ նոյնքան խիստ է և մենք դեռ անփորձ և անխրատ ենք դաւերու դասերէն:

Այսօր թէև Աստուածաբանական եւ Եկեղեցագիտական հմտութիւնները գովելի ծաւալ մը ունեցան մեր եկեղեցական դասուն մէջ՝ բայց տակաւին դժուար է հասկնալ մեր Առաջնորդներուն և Ժողովուրդին թէ՛ Հայ Եկեղեցին Կարողիկե (Ընդհանրական) չէ՛, այլ միայն «Հայաստանեայց» եկեղեցին է և սոսկ Հայապատկան — ազգային: Մինչդեռ մեր գործածած «Կարողիկե» բառը բուն իսկ Կարողիկ բառն է ու այդ անունովը կայ արդարեւ «Ընդհանրական» Եկեղեցի մը երկրիս բոլոր ազգերէն, և որ՝ անյեղի փաստերով «Տիեզերական» էր մինչեւ 1054 թուականը, երբ Բիւզանդիոն անջատուեցաւ Հոռվմէն:

Դժուար է նաեւ հասկնալ թէ՛ Հայ Եկեղեցին իր ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎԸ, իր «Կարողիկե ու միայն մէկ եկեղեցի» ԴԱԻԱՆԱՆՔՈՎԸ, իր ոչ-բողոքական, ուղղափառ ԿԵՑՈՒԱԾՔՈՎԸ ինքնին հակասութեան մէջ է, մնալով անջատ՝ այդ նոյն Կարողիկե-Կարողիկ Եկեղեցիէն, իբրեւ թէ անկախ և ուրոյն:

Այսօր մեր աչքերովը կը տեսնենք այդ Ընդհանրականութեան միացած Հայ համայնքին — Եկեղեցականին ու Ժողովրդեանն անբաղդատելի գերազանցութիւնն ու օգտակարութիւնն համօրէն Հայութեան:

Այժմ, որ ողբալիօրէն ցրուած ենք ի ծագաւ աշխարհի և ամէն զազութ դատաւարտուած է ձուլուիլ իր միջավայրին ակործանելի կամ զգուշելի... տարրերու մէջ, ու երբ դժբախտաբար չունինք հոգեւոր միակեղրոն և զօրեղ իշխանութիւն մը հովուելու և պահելու վտարանդի հայութիւնն իր Եկեղեցիովը: Ու մանաւանդ երբ գոյութիւն ունեցող հայ Եկեղեցական

նութեան թիւն ու որակը անդարմանելիօրէն կը նուազի, գերազանց իմաստութիւն մը չէ՞ անվարան միանալ Հայ-Կարողիկ համայնքին և ուժեղանալ քառով ու որակով:

Անկարելի է միթէ այսպիսի Միութեան մը լեզու մը գտնել երկուստեք:

Գիտենք որ Կաթողիկ եկեղեցիին ըստ մեզ «անուղիղ» դաւանանքն ու վարդապետութիւնը վտանգաւոր չեն մեր հոգիին: Դժուար չէ՛ հասկնալ նաեւ թէ՛ աշխարհի միութիւն մը թէ՛ Աւետարանական է և Աստուածահաճոյ, և թէ մեր Ժողովուրդը պիտի փրկէ հոգեւորական — եկեղեցական անիշխանութենէ և արթուն հովուութիւն մը պիտի ապահովէ մեր ազգային գոյութիւնը և եկեղեցականն ի սփիւռս աշխարհի մինչեւ որ ժամանակը բերէ բարի օրեր:

Բացայայտ է թէ՛ այսօր մեր համայնքին համար դժուարագոյն է այսօրինակ քայլ մը առնել առաւել քան ո՛ր և է առնել: Քանզի.

1. Ծաւալած ու խորացած անհատական ակտիւութիւնը, քաղաքական իտէալներու բուն երազատեցութիւնը... հին ու մասնաւորապէս նոր սերունդը հեռացուցած է եւ Աստուծոյ եւ Եկեղեցիէ, այնպէս որ՝ Հայ Ժողովուրդը անտարբեր է և չի՛ հետաքրքրուիր, իւր իսկ աւանդական Նուիրականութիւններովը — հաւատարմութիւնը և տոհմիկ արժեքներովը: Հետեւաբար՝ այնքան անյոյս իր Եկեղեցիէն որ՝ ոչ մէկ տեսակի փրկութիւն կ'ակնկալէ իւր հին ու յաւատարմութեամբ աւանդապահ Հաստատութենէն:

2. Բողոքականութեան իբր մէկ դարու աշխատանքը մեր Ժողովուրդը տողորեց և այլափոխեց միտքով ու զգացումով և իւր ապակեղրոն ու աշխարհիկ, պարզ դրութեամբը յաջողեցաւ գրաւել մեր այն դասակարգը՝ որ իբր թէ ազատամիտ թուիչն էր ու մեքենական ծիսակատարութենէ տժգոհ, կը նախընտրէր կրօնական ազատ... միջավայր ու կարճ ու կրճատ պաշտամունքներ:

Այսօր մեր Բողոքական համայնքը՝ խոստովանելու ենք թէ՛ ամէն տեղ խիստ

գերազանց ու բարձրագոյն զիրք մը կը գրաւէ եկեղեցական ու բարեսիրական մարզերու մէջ: Այնպէս որ Ազգ. Եկեղեցիին պատկան յոյժ ստուար մեծամասնութիւնը բանով մը չի կրնար բաղդատուիլ հայ-բողոքական համայնքին: (Այս յետադիմութեան պատասխանատուն Հայ Եկեղեցին չէ՛ այլ Հայ Եկեղեցականը):

Ահնայանի է թէ՛ Մայր Եկեղեցւոյ զաւակաց կրօնական հայեացքները մեծամասամբ բողոքականամիտ են: Ըստ որում մեր Ազգ. Եկեղեցւոյ արդի հիւանդակին և անկերպարան ու գայթակղելի վիճակն առատ հունձը կը մատակարարէ բողոքականաց աշխատանքին և պարզ է թէ՛ անոնց կենդանի գործունէութիւնը պիտի կշռէ մեր անշարժ մեռելութիւնը:

3. Մեր Հայրապետական զոյգ Աթոռներով կաթողիկոսական Երրորդութիւնը՝ ամենազոյզն չափով չէ կարող բաւարարութիւն տալ ժողովուրդի ծովածաւալ պէտքերուն: Մայր Աթոռոյ Ս. Կաթողիկոսը ոչ թէ յարեկարգական քայլ մը չի՛ կրնար առնել դէպ ի ԿԱԹՈՂԻԿԵ ԵԿԵՂԵՑԻՆ՝ այլ նոյն իսկ իւր սեփական Արքիեպիսկոպոսն ու աւանդութեանց — ժառանգութեանց տէրը չէ: Իւր հեռաւոր զաւակաց ամենատարրական պահանջներուն անգամ գէթ բարոյական գոհացում չէ կարող տալ: Հայրապետ մը որ ցրուած հայութեան քայքայուած հոգեւոր վարչութիւններուն չի՛ կրնար ուղղութիւն մը տալ՝ կապտուած ըլլալով կաթողիկոսական ազգեցութենէ: Մինչ արտասահմանի Առաջնորդութիւնները և թեր ու դժմ հոսանքները չարաշահելով այս դժբախտութիւնը՝ անսանձ կ'արշաւեն անիշխանութեան անսահման աւագութիւն մէջ: Բանգի շրայակիր Հայրապետներուն յաջորդած են շրայակապ «վշտալի» Հայրապետներ: Այսպէս ահա մէկէ և երեք տակի պատճառներով հաւատքէ սնանկացած, անտէր, անառաջնորդ, անդեկ, անզեկավար, ջրալի նաւ մըն ենք, որ հրաշիւք իմն չընկղմած՝ դեռ կը տարուբերինք ալիքներէն:

Ո՛րքան մեծ իմաստութիւն պիտի լինէր զայն իսկոյն կապել ուժեղ փրկանաւի մը:

Մեր ազգը այլեւս երկիրներով՝ բաժան, կուսակցութիւններով՝ պառակտուած, եկեղեցիներով իրերանգով՝ չէ կարող պահել իր գոյութիւնը:

Մէկ հայրենիքի մէջ ամփոփուիլ մեր ձեռքը չէ: Կուսակցութիւնները ջնջել անհնար է: Բայց՝ քանի որ եկեղեցական բարեկարգութեան հարցը կայ, պատեհութիւն եկած է գոնէ եկեղեցական մեր ծաւոր հատուածներուն միացմանը:

Սա պարզ է թէ՛ Բողոքական հայ համայնքը Մայր Եկեղեցիին չի դառնար, ինչքան ալ որ մենք պարզենք մեր եկեղեցին: Հայ Բողոքական համայնքը չի կրնար նոյն իսկ բողոքական մէկ եկեղեցիի մէջ ամփոփուիլ, զի յարանուանութիւնը իրենք իրարու ակայրիք են: Իսկ եթէ Առաքելական համայնքն օր մը երազէ միանալ Բողոքական համայնքին՝ պիտի կրնայ մերկանալ իր էական հաւատալիքներէն և որ մէկ յարանուանութեանը միանայ, Ժողովականներուն, Երիցականներուն... որ միոյն:

Հետեւաբար, այս անհնարաւորութեան վրայ բնաւ կանգ չառնելով՝ կարելի կը գտնենք միայն Առաքելական և Կարողիկ հայ համայնքներուն միացումը: Եւ այս ալ գործնական կ'ըլլայ միայն, եթէ Կիւիկիոյ զոյգ Հայրապետները եղբայրաբար խորհրդակցելով կաթողիկէ Հայոց Կաթող. Պատրիարքին հետ՝ միացման կապ մը ստեղծեն:

Իցիւ թէ աննախապաշար քննութեամբ կարենայինք տեսնել մեր անկախութեան չարիքը և միացման բացարձակ անհրաժեշտութիւնը և փութայինք միանգամ ընդ միշտ ապացուցանելու մեր ԴԱԻԱՆԱՆՔԸ՝ հաստատուելով, միանալով «Ի ՄԻ ՄԻԱՅՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԱՆ ԵՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻ»:

1933 Մարտ 20
Սամ Ֆրանչիսկոյ

ԽԱՅԻԿ ՔԱՀԱՆԱՅ
ԳՌՈՒԶԵԱՆ